

Бојан М. Ђорђевић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет – Катедра
за библиотекарство и информатику

Оригиналан научни рад
UDK 027.54(497.1)"1946/1952"
<https://doi.org/10.18485/bibliotekar.2019.61.1.8>

БИБЛИОТЕКА ПРЕДСЕДНИШТВА ВЛАДЕ ФЕДЕРАТИВНЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Сажетак: У раду се, према досад некористишеној архивској грађи, реконструише настанак и рад Библиотеке Председништва Владе Федеративне Народне Републике Југославије (ФНРЈ), од 1946. до краја 1952. године. После успостављања Председништва ФНРЈ као посебног органа власти, у јануару 1953. године, ова библиотека је расформирана, и од тада се не може више говорити о њој као специјалној библиотеци.

Кључне речи: библиотека, Председништво Владе ФНРЈ, набавна политика, идеологија, публикације.

1.

Бомбардовање Београда 6. априла 1941. године имало је, као што је познато, за последицу уништење Народне библиотеке и неповратну пропаст на хиљаде књига и рукописа. У сенци ове трагедије, некако, остали су други културоциди, међу којима и један до данас готово неспоминан. Ради се о бомбардовању зграде Министарског савета (тј. Владе) Краљевине Југославије. Последица тога је била и потпуно уништење Библиотеке Министарског савета – више од 23.000 књига и часописа! Пропасти су избегле само оне књиге – старе и врло вредне – које су на време евакуисане у тадашњу Народну скупштину Краљевине Југославије. Те књиге и данас су део Библиотеке Народне скупштине Републике Србије.¹ Ослобођење и

¹ Видети: Александар Поповић, „Прилог грађи за историју библиотека у Србији (2)”, *Библиотекар* год. 5, бр. 3–4 (1953): 131–132.

обнављање државних институција, дакле, дочекано је без књижног фонда који је представљао несумњиво културно благо. Но, формирањем Владе Федеративне Народне Републике Југославије, 1946. године, и њеног Председништва, на челу са Јосипом Брозом Титом, као једно од одељења (одсека) установљена је и Библиотека Председништва Владе Федеративне Народне Републике Југославије (ФНРЈ). Прича о оснивању ове библиотеке, њеном релативно кратком трајању, замирању и гашењу, индикативна је, чини се, за то бурно раздобље од шест–седам година након ослобођења Југославије. Подаци о овој библиотеци, нажалост, оскудни су и непотпуни, али се из оно мало сачуваних докумената ипак могу сагледати бар општи оквири њеног функционисања.

2.

Значај свих служби које су деловале у оквиру Председништва Владе ФНРЈ вишеструко се увећава чињеницом да је то не само био врховни орган власти у земљи, већ и да је председник Владе био Јосип Броз Тито, с обзиром на то да Југославија све до 13. јануара 1953. године није имала другу грану власти, тј. шефа државе. Као у свим једнопартијским државама, моћ се селила са носиоцем фактичке власти, па је она, неминовно, са установљавањем функције Председника ФНРЈ у многим својим елементима измештена из Владе. То је – а за нашу тему је то важно – довело и до опадања значаја и знатног осиромашења библиотеке Председништва Владе ФНРЈ после 1953. године. Још једна занимљивост указује на потребу да се пружи увид у рад ове библиотеке. Наиме, највише због *Наредбе о обавезном ирикуиљању и иродаји ошйадака од харйије*, из септембра 1949. године, уништено је мноштво грађе, па и оне најважније, тако да рецимо више не постоје документа са седница Владе ФНРЈ, као и њеног Председништва. Тек ретка документа о деловању одређених служби Владе представљају какав-такав траг из тог периода.

У светлу досад реченог, тешко се могу реконструисати почеци рада ове библиотеке, тј. само њено оснивање. Ипак, разлоге да се библиотека утемељи можемо ишчитати из два писма које је библиотека упутила у Совјетски Савез, тражећи од одређених совјетских организација књиге и брошуре. У писму Свесавезном друштву за културне везе СССР са иностранством и његовом генералном секретару Калињину, датираном 10. маја 1947. године, у једној реченици назначава се основни разлог за оснивање Библиотеке Председништва Владе ФНРЈ:

После победе над фашизмом основана је Библиотека при Претседништву Владе Федеративне Народне Републике Југославије са задатком да службеницима министарстава, његових комитета и комисија пружи стручно и политичко знање из марксистичко-хуманистичке науке.²

Нешто опширније, али у суштини исто то, чита се и у писму лењинградској библиотеци „Салтиков-Шчедрин”, од које су, такође, тражене књиге на поклон:

Без объявления войны Хитлер напал 6 апреля 1941 г. террористически на Югославию. Первые бомбы упали на палаты Министерств и за результате этого нападения сгорела до основания библиотека Правительства, которая имела не только большой фонд книг, но и драгоценные из экземпляров. После славной победы над фашизмом снова была основана Библиотека Правительства Федеративной Народной Республики Югославии с целью дать служащим всесоюзных министерств, комитетов, дирекций, комиссий и других учреждений специальные и политические знания из области общественно-политических и экономических наук, прежде всего из марксистско-ленинской науки.³

На посредан начин сазнајемо и име једног од оних који су учествовали у утемељењу Библиотеке Председништва Владе ФНРЈ. Пишући молбу за пријем у чланство Удружења књижевника Србије, а самим тим и Савеза књижевника Југославије, драматург и библиограф Аритон Михаиловић, за кога је досад било познато да је учествовао у оснивању Југословенског библиографског института, навео је и следећи детаљ из своје биографије: „Организовао сам библиотеку Председништва Владе ФНРЈ...”⁴ Можемо, такође, претпоставити да је у оснивању ове библиотеке учествовао и њен

² Архив Југославије /даље: АЈ/ 50-129-263 (10. 5. 1947).

³ АЈ 50-129-263 (недатирано; вероватно април 1948). У нашем преводу: „Без објаве рата 6. априла 1941. године Хитлер је терористички напао Југославију. Прве бомбе пале су на зграде министарстава и том приликом изгорела је до темеља Библиотека Министарског Савета, која је располагала не само са богатим књижним фондом, него и са врло драгоценим примерцима. После славне победе над фашизмом поново је основана Библиотека Председништва Владе Федеративне Народне Републике Југославије, са задатком да службеницима савезних министарстава, комитета, дирекција, комисија и других подређених установа пружи стручно и политичко знање из друштвено-политичких и економских наука, а у првом реду из марксистичко-лењинистичке науке.”

⁴ АЈ 498-F-110 (25. 10. 1960).

први управник, Јанко Договић, који је управо у том звању суделовао у оснивању Друштва библиотекара Србије и био члан првог Суда части тог удружења.⁵

3.

Нешто више података сачувано је у вези са набавном политиком Библиотеке Председништва Владе ФНРЈ. Колико је сада познато, прва пошиљка књига за библиотеку стигла је од Одјељења за штампу Председништва Владе НР Хрватске. Из списка предатих књига види се профил библиотеке и њен практични, али и идеолошки дискурс. Сем одлука разних народноослободилачких одбора, законских прописа и аката, примљене су и публикације о Октобарској револуцији, збирка Стаљинових говора, брошуре у којима се нападају претходни режими (књига Рада Прибићевића *Српска мисао и великосрпска сила*, или књига Ивана Ђаће о хрватском национализму – *Што хоће они*), публикације о истакнутим револуционарима, и слично.⁶

И од Министарства просвете које је још од оснивања, почетком 1945. године, имало своју библиотеку, која је требало да „прикупља књиге и ради на организацији једне централне педагошке библиотеке”,⁷ Председништво Владе затражило је да „дупликате које поседује уступи Библиотеци Председништва”,⁸ на шта је позитивно одговорено.⁹

Да би се што потпуније обавестио о свим издањима објављеним у Југославији од почетка 1945. године, па до почетка 1947. године, Јанко Договић је од националних библиотека у Београду, Загребу, Скопљу, Сарајеву, Цетињу и Љубљани тражио „општи попис” књига и часописа, и то „класификованих по децималном систему”,¹⁰ што је и разумљиво, имајући у виду да је та литература била доцније расподељена по захтевима појединих министарстава.

⁵ Богдан Трифуновић, „Оснивање и прва година рада Друштва библиотекара НР Србије: 1947–1948”, *Библиоотекар* год. 59, бр. 2 (2017): 14.

⁶ АЈ 50-129-263 (17. 1. 1947).

⁷ АЈ 313-2-6 (15. 3. 1945). Видети и: Бранка Докнић, Милић Ф. Петровић, Иван Хофман, *Културна историја Југославије 1945–1952*, књ. 1 (Београд: Архив Југославије, 2009), 131.

⁸ АЈ 313-7-15 (28. 12. 1946).

⁹ АЈ 50-129-263 (22. 2. 1947).

¹⁰ АЈ 50-129-263 (21. 3. 1947).

Договић је ступио у везу са издавачким предузећима из целе земље – београдском „Просветом”, сарајевском „Свјетлости”, скопском „Културом”, загребачком „Културом”, београдском „Културом”, Накладним заводом Хрватске и љубљанском Државном заложбом. Свима њима упутио је писмо са истим захтевом, из кога се најбоље види шта је била окосница библиотечног фонда Библиотеке Председништва Владе ФНРЈ. Договић је тражио:

1) „Све штампане ствари, које су се појавиле на слободној територији НОП-а; 2) часописе правног, политичког, друштвено-политичког и привредно-политичког карактера за 1945. и 1946. годину – „Комунист”, „30 дана”, „Народна држава”, „Народни правник”, „Народно здравље”, „Саобраћај”, „Наша књижевност”, „ЛМС” / „Летопис Матице српске”; прим Б. Ђ./, „Жена данас”; 3) све листове службеног карактера и сва службена саопштења општег републиканског значаја”; 4) листове општесавезног политичког, страначког и привредног значаја – „Борба”, „Политика”, „Народна армија”, „Република”, „Јединство”; 5) серију „Политичка библиотека”; 6) целокупна дела Маркса, Енгелса, Лењина, Стаљина, биографије о њиховом животу и раду, општа дела о марксизму, лењинизму, стаљинизму, комунизму, социјализму, дијалектичком и историском материјализму; 7) дела о Првом мају, 8 марту, разне мемоаре; 8) речнике и лексиконе енциклопедиског значаја, приручнике за разна друштвена и привредно-политичка питања; 9) дневну штампу сваки дан, а остало редовно, одмах по изласку из штампе.¹¹

Сличне публикације затражене су и од мањинских удружења и организација – Мађарског културног савеза, Румунског културног савеза, Матице русинске, Матице словачке, али и од Матице хрватске, Матице српске, Српског културно-просвјетног друштва у Загребу и у Сарајеву.¹²

Крајем 1947. године затражено је да сва савезна и републичка министарства и комитети, који су издавали уредбе, законе, прописе, и сличне публикације, Библиотеци Председништва Владе ФНРЈ достављају по два бесплатна примерка.¹³ Савезна министарства и готово сва републичка то су и учинила, проглашавајући Библиотеку Председништва Владе ФНРЈ за „почасног претплатника”, који је имао да уплати само десет динара.¹⁴ Једини који на то нису пристали били су Словенци. Из Словенског књижног за-

¹¹ АЈ 50-129-263 (3. 5. 1947).

¹² АЈ 50-129-263 (21. 7. 1947).

¹³ АЈ 50-129-263 (децембар 1947).

¹⁴ АЈ 50-129-263 (јул 1948).

вода, који је био службени издавач Владе НР Словеније, стигао је одговор:

Glede na Vaš dopis Vam sporočamo, da Vaši želji ne moremo ugoditi, ker po splošno veljavni založniski praksi ne moremo dostavljati publikacij brezplačno ustanovam.¹⁵

Да је и у наредним годинама набавна политика Библиотеке Председништва Владе ФНРЈ била екстензивна, сведочи преписка са националним библиотекама, издавачким кућама и месним народним одборима, из које се види да су се од њих из месеца у месец тражила обавештења о новоизашлим публикацијама, као и да се тражила помоћ у књигама и часописима. Врло важан моменат било је успостављање сарадње са Комитетом за научне установе, Универзитет и високе школе Владе НР Србије. Овај Комитет изразио је спремност да у сваком погледу помогне Библиотеци Председништва Владе ФНРЈ, и стога је председник Комитета Никола Вученов затражио од Јанка Договића податке о стању библиотеке и њеним потребама у књигама, полицама и осталом материјалу.¹⁶ Библиотека Председништва Владе ФНРЈ била је прва од које је републички Комитет за научне установе затражио детаљне податке ради израде Централног каталога књига у НР Србији.¹⁷

Међутим, већ у то време – дакле током 1948. године – нека издавачка предузећа почела су да негативно одговарају на захтеве Библиотеке Председништва Владе ФНРЈ. Наиме, на захтев да се овој библиотеци шаљу бесплатни примерци, већина државних издавачких предузећа одговорила је да би то била нека врста обавезног примерка, а Библиотека Председништва Владе ФНРЈ није била међу онима којима је такве примерке требало слати.¹⁸ Нека издавачка предузећа била су, додуше, спремна да донекле изађу у сусрет Библиотеци Председништва Владе ФНРЈ, али у границама својих могућности и својих финансијских интереса, чему је пример допис београдског издавачког предузећа „Култура”:

Примили смо ваше писмо, у коме тражите да вам шаљемо бесплатне примерке од сваког броја часописа „Комунист” за потребе ваше библиотеке. Вашем захтеву, међутим, и поред најбоље воље не можемо удовољити, пошто

¹⁵ АЈ 50-129-263 (3. 1. 1948).

¹⁶ АЈ 50-129-263 (9. 3. 1948).

¹⁷ АЈ 50-129-263 (24. 3. 1948).

¹⁸ Видети више дописа у: АЈ 50-129-263 (18. 4. 1948; 7. 5. 1948; 11. 11. 1948; 7. 2. 1949).

бесплатне примерке не дајемо ником. Међутим, за потребе ваше библиотеке можемо одобрити 20% попушта.¹⁹

4.

Ни сам орган у чијем је саставу била библиотека, тј. Председништво Владе ФНРЈ, као да није увек било задовољно њеним радом, а посебно односом према чувању и обради публикација. Тако је директор Доганић упозорен да, „и поред оперативног рада којим библиотека помаже овом Председништву и надлежним министарствима, као да се заборавља да и она спада у културне установе, чему треба прилагодити однос према повереним вам књигама и штампи.”²⁰ У другом допису, недуго затим, указивано је да касни израда именског и предметног каталога, а и да се канцеларијско пословање у домену рада библиотеке не одвија на одговарајући начин.²¹

Да ли су овакве и сличне примедбе имале утицаја да дође до промене на челу Библиотеке Председништва Владе ФНРЈ не може се са сигурношћу рећи, али је чињеница да је 20. априла 1951. године ову библиотеку преузела, као нови шеф, Марија Гајић, искусна библиотекарка, која је пре Другог светског рата у Библиотеци града Београда блиско сарађивала са Маријом Илић Агаповом, а уз то била и сарадница београдских *Ойшійинских новина*.²² Биће да је Марија Гајић већ била неко време запослена у Библиотеци Председништва Владе ФНРЈ, јер је само два дана по преузимању дужности шефа библиотеке поднела извештај о „недостајућим библиотечким примерцима”, који је уследио после двомесечне ревизије. Марија Гајић установила је да недостаје 109 књига, а да је од тога 44 „изгубљено”, што су службеници Владе и појединих министарстава надокнадили новчано.²³ А само дан касније библиотека Председништва Владе ФНРЈ значајно је обогаћена, пошто је преузела целокупан књижни фонд Библиотеке Комисије државне контроле ФНРЈ, пошто је овај државни орган укинута.²⁴ Преузете су укупно 3.202 публикације!

¹⁹ АЈ 50-129-263 (5. 1. 1948).

²⁰ АЈ 50-14-31 (28. 2. 1950).

²¹ АЈ 50-31-55 (14. 6. 1950).

²² АЈ 50-129-263 (20. 4. 1951).

²³ АЈ 50-129-263 (22. 4. 1951).

²⁴ АЈ 50-129-263 (23. 4. 1951).

Нажалост, ово су и последњи документи који сведоче о раду Библиотеке Председништва Владе ФНРЈ. Сачуване грађе из наредног периода од непуне две године нема. Оно што је познато, како смо напоменули, јесте да је 13. јануара 1953. године формирано Председништво ФНРЈ са Јосипом Брозом Титом као председником. Знатан део фонда Библиотеке Председништва Владе ФНРЈ пренет је у Председништво Републике, где се постепено такође формирала библиотека. Нешто публикација предато је библиотеци Савезне скупштине. Библиотека Председништва Владе ФНРЈ тако је – иако никад није била формално угашена – практично расформирана, а доказ томе је и укидање библиотекарске службе у Председништву Владе. Тек ће са драстичним променама у политичком систему, односно са формирањем Савезног извршног већа уместо дотадашње Владе, поново сазрети свест о потреби набавке књига, новина и часописа за службенике Савезног извршног већа и појединих министарстава. То ће средином 1969. године довести до заснивања Библиотеке Савезног извршног већа.²⁵ Али, то је друга – и сасвим нова прича.

Literatura:

1. Popović, Aleksandar. „Prilog građi za istoriju biblioteka u Srbiji XIX i XX veka (2)”, *Bibliotekar* god. 5, br. 3–4 (1953): 131–145. (na ćirilici)
2. Trifunović, Bogdan. „Osnivanje i prva godina rada Društva bibliotekara NR Srbije 1947–1948”, *Bibliotekar* god. 59, br. 2 (2017): 9–50. (na ćirilici)

Arhivski izvori:

Arhiv Jugoslavije
Ministarstvo prosvete FNRJ (br. fonda 313)
Predsedništvo FNRJ (br. fonda 50)
Savezno izvršno veće (br. fonda 130)

²⁵ AJ 130-535-893.

Bojan M. Đorđević

University of Belgrade

Faculty of Philology – Department of Library and Information Science

nalesko1965@gmail.com

LIBRARY OF THE PRESIDENCY OF THE SOCIALIST FEDERAL REPUBLIC OF YUGOSLAVIA

Abstract: According to the previously unused archival material, this paper reconstructs the establishment and work of the Library of the Presidency of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRY) from 1946 until the end of 1952. After the establishment of the Presidency of the SFRY as a separate authority in January 1953, this library was disbanded and since then it cannot be regarded as a special library.

Keywords: library, Presidency of the SFRY, acquisition policy, ideology, publications.

Примљено: 14. марта 2019

Прихваћено: 8. априла 2019.